EEN VORSTELIJK GESCHENK.

EEN BLIK OP DE VADERLANDSCHE NIJVERHEID IN
DEN AANVANG DER ZEVENTIENDE EEUW

DOOR

MR. N. DE ROEVER.

AN ouds is de handel de eerste en voornaamste bron geweest voor de welvaart en de ontwikkeling dezer landen. Onze stoute zeevaarders kruisten reeds in den tijd der duistere middeneeuwen het zilte nat van de Noordzee, waar zij langzamerhand groeiden tot heeren en meesters, — getuige de overlevering, dat de hollandsche schepen een bezem voerden in den mast — en weinige eeuwen later stевenden rijk-

geladen koggen naar alle plaatsen van de Oostzee, waar tal van nederlandsche handelsstations de gemeenschap met het moederland onderhielden. Hadden in den ouden tijd de steden, binnen in 't land gelegen, ruimschoots haar deel gehad aan de voordeelen der handelswegen, door hare poorten geleid, de ontwikkeling van den zeehandel en de scheepvaart was de steden aan de zeezijde ten goede gekomen, zoodat Tiel, Nijmegen, Utrecht en Deventer het gaandeweg hadden verloren tegen Kampen, Dordrecht, Amsterdam, Staveren en zoovele andere plaatsen van de zee-provinciën meer, als in de handelsgeschiedenis van eene latere periode optreden.

Het duurde niet lang of onze kooplieden zochten zuidwaarts een markt voor hunne producten. Of voeren zij niet op de Fransche en Portugeesche kustplaatsen, tot dat enkelen reeds in 't begin der zestiende eeuw zich waagden naar de Canarische eilanden en

Kaap Verde, tot zij op 't laatst dierzelfde eeuw de Middellandsche Zee voor zich openden¹⁾ of den steven wendden naar Guinea?

Van toen af was het, alsof de Nederlandsche koopman zoowel als de Nederlandsche staatsman gevoelde, dat in den handel oost- en westwaarts de gouden bergen te veroveren waren van het tooverland; dat na de kruistochten in de verbeelding van het westersch Europa was komen spoken, dat men kende door zijn overheerlijke voortbrengselen, aan den vaderlandschen bodem volkomen vreemd, en toch onmisbaar geworden in een land, befaamd om zijn rijkdom en zijn welvaart. Nauwelijks was de natie zich van zijn kracht bewust geworden in den gemeenschappelijken strijd tegen den gehaten Spanjool nauwelijks had zich Vlaamsche ondernemingsgeest gehuwd aan Hollandsch kapitaal, of de Nederlandsche zeeleeuw sloeg zich door de slagorde van Castiliaansche en Portugeesche vloten heen, en plantte het dundoek van zijn masttop op den bodem van het morgenland. Zoo lag dan de groote vaart voor ons open, en daarmede de voordeelen van den directen handel op Indië en den Indischen archipel.

Dus was de toestand toen de gulden eeuw onzer geschiedenis aanbrak; en 't kon wel niet anders of 't moest den fieren geest van den Nederlandschen koopman — tuk op het overvleugelen van iedere buitenlandsche handelonderneming — verdrieten, dat zijn Engelsche en Fransche, na zijn Venetiaansche en Italiaansche mededingers het voorrecht hadden de goederen uit de Levant, het uitgestrekte gebied van de Ottomanische Porte, in westelijk Europa aan te voeren. Waagde hij het al, na de vergunning in 1598 gekregen schepen daarheen uit te rusten, dan moest dit geschieden onder bescherming van de Fransche of van de Engelsche vlag, en van de consuls door die natiën gesteld. Toch schroomden sommige onzer kooplieden niet onder dergelijke ongunstige verhoudingen zich in die Turksche havens te vestigen.

De voordeelen, welke de handel aldaar beloofde, waren niet gering. Het mes sneed er van twee kanten, omdat zoowel de in- als de uitgevoerde goederen grove winsten afwierpen. In de Levant vonden de Engelsche en Fransche lakens en manufacturen gereeden aftrek. Ook de Hollandsche waren er niet minder aangeschreven, en men verwachtte, dat onze weverijen, van oudsher beroemd, door den lakenhandel met het Oosten een tijdperk van nieuwen bloei zouden tegemoet gaan. Daarom verwondert het ons niet, dat de steden waar lakennering en weverijen zetelden, dat kooplieden en fabrikanten meermalen bij de hooge regeering aandrongen op het aanknoopen van directe betrekkingen

¹⁾ Dat de Amsterdammers reeds omstreeks 1560 op de Middellandsche Zee voeren, zou ik meenen te mogen afleiden uit de omstandigheid, dat in 1564 CLAES JELISZ, een zeeman en verwant van Mr. PIETER BICKER, te Argel in Barbarije gevangen zat. (Weesboek 8 bl. 62 vo.)

Ik geloof niet, dat men hier aan een vergeten krijgsgevangene van den tocht van KAREL V naar Tunis (1535) of van den zes jaren later mislukten tocht naar Algiers behoeft te denken.

Het hier genoemde Argel ligt niet ver van Algiers.

met den Grooten Heer. En de uitkomst heeft bewezen, dat zij daarin niet hebben misgetast. Zooveel is althans zeker, dat de groote bloei van onze lakennering samenvalt met het tijdperk, waarin de directe betrekkingen met de Levant werden aangeknoopt. In dien tijd konden de regeerders van Amsterdam verklaren, „dat onder alle handelingen »ende neringen, daer door God Almachtig dese stadt heeft gesegent, de lakenhandel een »van de voornaamste is gehouden” ³⁾. En ook de burgemeesters van honderd en meer jaren later hadden deze woorden kunnen onderschrijven, want nog in 't midden der vorige eeuw, ja zelfs nog in 't begin van deze, was, als we den bewerker van den derden druk van *LE MOINE DE L'ESPINE* „de Koophandel van Amsterdam” ⁴⁾ mogen gelooven, het voornaamste uitvoer-artikel naar de Levant het bij halve stukken zorgvuldig verpakte hollandsche laken.

Toen bij de Staten eenmaal het plan was gerijpt om pogingen bij den Grooten Heer te doen, tot het aangaan van een tractaat van handel en vriendschap, toen kwam het er op aan, om een goede keus te doen in den persoon, wien zij met zulk een gewichtige zending zouden kunnen belasten, en tegelijk schreef een verstandige politiek voor, om door een of andere grootmoedige daad de Porte aan zich te verplichten. Een goed gesternte deed hun oog vallen op DR. CORNELIS HAGA ⁴⁾, een rechtsgeleerde van naam, in de kracht zijns levens — (hij was te Schiedam geboren in 1578) — die een paar jaar te voren een zending naar Stokholm gelukkig had volbracht, alwaar hij de gelegenheid had gevonden, om den grondslag te leggen voor onzen handel met Moscovië, en die daarbij in 't Oosten niet onbekend was, omdat hij Constantinopel reeds vroeger had bezocht. De gelegenheid om de Porte tot dankbaarheid te stemmen lag voor de hand. In gevechten met Turksche kapers op de Middellandsche zee, had Janmaat menig zeeschuimer overmand en als gevangene naar den kerker gevoerd. Al deze onderdanen van den Sultan herkregen hunne vrijheid, en daarmede de vergunning om naar het Oosten terug te keeren. Toch zou onze gemachtigde niet aanstonds slagen. In de vergadering der Staten-Generaal van 21 Mei 1612 werd een brief van DR. HAGA ontvangen, meldende dat hij den 11 Maart te Constantinopel was aangekomen. Welke moeilijkheden hem daar in den weg werden gelogd door de gezanten van Frankrijk en Engeland is uit 's mans levensgeschiedenis bekend; vermoedelijk heeft hij in den bedoelden brief er uitvoeriger over geschreven en een beroep gedaan op grootere vrijgevigheid van de Staten, dan waartoe zijne instructiën hem wettigden, althans de vergadering machtigde hem, om „de zeven Bazaas te vereeren

²⁾ Handv: v. NOORDKERK II. bl. 1134.

GUICCIARDIN meldt, dat in 't midden der XVIe eeuw te Amsterdam meer dan 12,000 stukken laken werden gemaakt, die meerendeels naar de kusten van de Oostzee werden uitgevoerd. Van elders weten wij, dat Amsterdam de eenige hollandsche stad was, waar laken voor Duitschland werd vervaardigd.

³⁾ De Koophandel van Amsterdam 1801. deel II bl. 129. 175.

⁴⁾ Eene levensbeschrijving van Dr. CORNELIS HAGA is gegeven door den Heer J. VAN HARDERWIJK.

12 à 1500 gl.”⁵⁾ ’t Schijnt dat de Turksche grooten niet ongevoelig waren voor dergelijke klinkende vriendschapsbewijzen. HAGA werd voor den troon des Grooten Heeren gebracht, en zijn verzoek in gunstige overweging genomen. Zijne overredingskracht miste hare uitwerking niet, voorzeker omdat zij gesteund werd door doeltreffende middelen als de bovenvermelde. Den 6 Juli 1612 werd het traktaat gesloten, en HAGA als „ambascia-door” erkend met het recht om overal in het Keizerrijk zijne consuls te mogen stellen, een recht, waarvan hij weldra gebruik maakte door zijn secretaris CORNELIS PAUW RENIERZOOM met de noodige instructiën naar Aleppo te zenden.

Was dit reeds een bewijs, dat de Porte ons op gelijken voet met de Franschen en Engelschen in hare staten wilde toelaten, het verdrag verzekerde ons nog daarbij het recht om vrij te kunnen binnenloopen in de Turksche havens en overal te mogen handeldrijven, zelfs in artikelen, waarvan de uitvoer tot dusver verboden was, gelijk b. v. katoen, was, huiden en zout. Geen der onderdanen van de Staten zou voortaan — zelfs al werd hij gevangen genomen op een vreemden bodem — in slavernij mogen weggevoerd worden, noch door haar eigen onderdanen, noch door die van hare vassalstaten Algiers en Barbarije. Alle Nederlandsche slaven werden vrij verklaard, alle geroofde Nederlandsche goederen moesten worden teruggegeven. De Sultan bedong zich alleen het recht om een „tol” van drie percent te heffen van de waarde der uitgevoerde goederen, en vorderde van de Staten de bepaling, dat deze van hunne zijde geen Christen zouden beletten den Islam te omhelzen, een voorwaarde waarin de Staten te gereeder konden treden, omdat zij den weg moesten openhouden voor diegenen hunner landgenooten, die liever Turksch dan Paapsch wilden worden.

De drie en zestig artikelen van het tractaat⁶⁾ waren voordeelig voor onzen handel. Wat wonder, dat de hooge regeering zeer ingenomen was met „den inhoude van de Capitulatie, die zijne Keyserlycke Majesteyt dese Landen had gegundt ende geacordeert,” en dat zij van hare zijde alles heeft gedaan om er voor te waken dat „de expresse ende „regoreuse verboden daarinne vervat” stiptelijk door onze kooplieden werden geëerbiedigd. ’t Is wel gebeurd, dat onze kooplieden, te „fel op winst behalen”, de gunsten bijna hadden verspeeld, als niet tijdig vertoogen van den Orateur (dit was de titel van den ambassadeur ten hove des Sultans) en strenge bepalingen van de Staten het weder hadden goedge maakt. Of echter de Porte zelve zich altijd aan de tractaten hield mag betwijfeld worden. Dat hare vassalstaten het niet deden heeft menig Hollandsch matroos, zuchtende onder ’t juk der slavernij in ’t bagno van Algiers, tot zijn schade ondervonden. Daaraan schrijve men de repressailles toe, door de Staten bij resolutiën van 11 Maart 1651, 8 en 13 Juli 1676 genomen, waarbij o. a. den Hollandschen schippers de bevoegdheid werd toegekend om de Turken op de

⁵⁾ Resolutiën-boek der Staten-Generaal.

⁶⁾ In zijn geheel is dit tractaat te vinden bij CAU en SCHELTUS, Groot Placcaatboek III, blz. 583.

Algerijnen buitgemaakt, in Spanje voor slaaf te verkoopen. „Zo verre”, zegt VAN ZURCK ⁷⁾, „is dan 't Jus Gentium tegen hen gehouden, die dat zo dikwils schenden en zich on- „waardig maken.”

Toen evenwel het tractaat tot stand was gekomen, konden de Staten nog denken dat alles was „pour le mieux dans le meilleur des mondes.”

Met een gepast geschenk wilden zij hunne dankbaarheid den Sultan en eenige groote Bassa's tastbaar bewijzen. De keus daarvan kon niet moeielijk zijn, het geschenk moest een bloemlezing worden van onze handelsartikelen en van de voortbrengselen van onze nijverheid, opdat de Groote Heer aanstonds zou ontwaren waarmede de Hollandsche koopman de markten van het Oosten zou komen verrijken, en zou kunnen bespeuren, dat de Nederlandsche industrie zich met die van Frankrijk en Engeland durfde meten. Daarom besloot men een som van zes duizend gulden uit de inkomsten van 't kantoor der convoyen en licenten te Amsterdam, voor dit doel af te zonderen en de Raadsheeren BAS en JOACHIMI in commissie te benoemen om voor de noodige aankopen zorg te dragen. Deze heeren droegen met voorkennis van Hoog Mogenden, hun last over aan den amsterdamschen oud-burgemeester REINIER PAUW ⁸⁾ en aan zekeren LAMBERT VERHAER ⁹⁾ uit Constantinopel, die was aangewezen om, in gezelschap van drie bedienden, welke den Orateur HAGA door Hoog Mogenden werden toegevoegd, de geschenken per scheepsgelegenheid naar de plaats hunner bestemming te geleiden. Het schijnt, dat de genoemde Raadsheeren de verantwoordelijkheid van een dergelijke zaak niet wilden dragen en van oordeel waren, dat alle zaken, die in aanmerking konden komen, beter te koop waren in Amsterdam en beter koop zouden worden ingeslagen door een man, die, als de burgemeester, met kooplui en marktprijzen bekend was. VERHAER, die men met den smaak aan 't Turksche hof vertrouwd mocht rekenen, zou hem daarbij van veel dienst kunnen zijn.

Maar toen die heeren eenmaal de rijk gestoffeerde winkels van de Amsterdamsche kooplieden waren binnengetreten, toen ze daar het eene schoone artikel na het andere insloegen, was hun die luttele som weldra door de vingers gegleden. Reeds was het dreefoud hier gelden besteed en nog had men te zorgen voor verpakking, transport, assurantie en andere onkosten meer. Eindelijk beliep de rekening een cijfer van 20562:11:—: gl. Inmiddels hadden Hoog Mogenden ingezien, dat zes duizend gulden niet voldoende zou zijn om een geschenk, een keizer waardig, te bekostigen en zoo besloten zij den 9 October zonder eenige deliberatie ¹⁰⁾ dit cijfer tot 20000 gl. te verhoogen, een som waarover de Burge-

⁷⁾ Codex batavus (1757) blz. 1136.

⁸⁾ Over de oud-burgemeesters — gemeenlijk behielden zij den titel van burgemeester — en den invloed van hun college (den Oud-Raad) op de regeeringszaken, zie men WAGENAAR III, bl. 296.

⁹⁾ Misschien was VERHAER de man, die het tractaat aan de Staten had overgebracht.

¹⁰⁾ Resolutiën-boek van de Staten-Generaal.

meester ten kantore van MARTEN JANSZ. HOEFFYSER, ontvanger van de convoyen en jicenten te Amsterdam, kon beschikken.

Het laat zich hooren, dat Hoog Mogenden, toen de voorwerpen eenmaal met uitgezochten smaak waren bijeengebracht, bizondere zorg besteedden aan de verpakking. Twee uit hun midden, BAS en PAUW, werden den 17 November ¹¹⁾ benoemd met twee leden uit het college ter admiraliteit, waartoe de Heeren DIRCK JACOBSZ. SCHOONHOVEN en JACOB BREEDT werden uitgenoodigd „omme gemaect hebbende pertinenten inventaris van de „goeden ende presenten, die van wegen hare Ho Mo gesenden werden naer Constantino- „polen, om die te presenteren aen den Grooten Heere ende die Bassas, deselve wel te „doen packen, laden ende bewaren, mitsgaders de packen mette wapens van de provintien „ende den leeuw mette pylkens te besorgen, also dat die alomme vrij mogen passeeren.” Aan die opdracht werd gevolg gegeven, ja, de Heeren van de Admiraliteit brachten nog de boodschap mede, dat zij de vracht der goederen zouden bekostigen. ¹²⁾

Eindelijk deden de heeren BAS en JOACHIMI in de vergadering van Hoog Mogenden gehouden 13 Febr. 1613 ¹³⁾ rapport betreffende hunne commissie. Onder overlegging van de bewijsstukken deelden zij mede, dat de rekening enkele honderde guldens hooger gelooopen was, dan de som daarvoor aangewezen, en dat de burgemeester nog moest worden schadeloos gesteld voor zijne onkosten van „reijzen en andere teerkosten alhier „in den Hage gedaen” ten bedrage van *f* 41 : —. De wanhopige korthed van alle resolutie-boeken van regeeringscolleges laat alleen veronderstellen, dat zich stemmen tegen het toestaan van meerdere gelden hebben verheven, immers eerst „na deliberatie” werden beide posten goedgekeurd en tot het geven van een nieuwe kas-aanwijzing op den ontvanger besloten. Aan deze resolutie werd de bepaling toegevoegd dat „alle de stucken „van de assurantien ende anderen daertoe dienende” — m. a. w. de polis en de kwitantien — zouden worden bewaard „by de Archiven van 't Landt, om te dienen tot verantwoordinge „ende andersints in tyden ende wylen tegen die assecuradores ende andere, naer vereysch „der saecken ende occurenten.” Daar berusten ze nog heden ten dage, daar heeft de Heer Jhr. M. C. H. Ridder PAUW VAN WIELDRECHT, een nazaat van den bovengenoemden burgemeester, ze laten afschrijven. Het is aan zijne welwillendheid te danken, dat ik die copieën voor dit opstel heb mogen gebruiken.

Nadat we in 't kort de aanleiding tot en de geschiedenis, voor zoover we die konden volgen, van het geschenk hebben nagegaan, zullen we in gedachten de kassen, kisten en balen eens openen, om met den inhoud kennis te maken.

¹¹⁾ Resolutien-boek van de Staten Generaal.

¹²⁾ Uit de polis van assurantie blijkt, dat de goederen verzonden zijn per schip „de Swarte Beer,” kapitein DIRCK PIETERSZ. PROOST van Enkhuizen.

¹³⁾ Resolutien der Staten Generaal.

De kisten gemerkt 1 tot en met 16 hielden zestien stoelen in, de eene nog prachtiger dan de andere. Twee waren er van ebbenhout, van voren en van achteren bekleed met violetkleurig „twee haer” fluweel à 35 schellingen de el¹⁴⁾, dat rijk met goud was geborduurd en met gouden franje en vergulde groote en kleine nagels afgezet.

Deze stoelen, zoowel als het zoo aanstonds op te noemen zestal stoelen van „gemarbelt of letterhout”, werden „veltstoelen” genoemd, en waren door den spaansche-stoelmaker LUCAS JANSZ gemaakt en bekleed. RAMEKEN FELLEBIER had er de franje voor gemaakt. Zijn arbeidsloon bedroeg tien stuivers de el voor de groote en vier en een halve stuiver voor de kleine franje. De ebbenhouten stoelen kostten 52 gulden het stuk, de letterhouten slechts vijf gulden minder. Notenhouten stoelen schijnt LUCAS voor 20 gulden te hebben kunnen maken. Ook daarvan komen er zes op zijne rekening voor. Evenals de ebbenhouten stoelen werden ze rijk bekleed met rood, blauw of purper cramoisi fluweel¹⁵⁾, meerendeels van 31 schellingen de el. GUILLIAM VAN DEN BEUGEL, borduurwerker in de St. Annastraat, had twee rood fluweelen stoelen met blauwe zijde en gouden lovertjes, en twee blauw fluweelen met oranjezijde geborduurd. Het was zeker geen gemakkelijk werk geweest, want het borduren van de eerstgenoemde stoelen kostte 8½, van de andere 5½ ponden Vlaamsch per stuk. Een zijner concurrenten versierde daarentegen een tweetal donker rood fluweelen stoelen, te samen voor 5½ pond. Nog werd een tweetal stoelen bekleed met „rijk gefrysseert goudelaecken”, dat per el betaald werd met 33 schellingen. Maar hoe prachtig deze stoelen ook wezen mochten, ze stonden in de schaduw bij twee ebbenhouten, geheel vergulde stoelen, welke ieder met 2 ellen blauw satijn à 17 schellingen de el bekleed, en versierd waren met zijden en gouden franje en nagels. De stoelen alleen hadden samen 100 gl. gegolden en met het uitschulpen van het houtwerk, het snijden der staande leeuwen op den rug, en der liggende leeuwen aan de armen was de rekening nog met 15 gulden voor iederen stoel verhoogd. FRANS JANSZ. SAMPSON had ze geleverd en PIETER VAN RATHEN DE JONGE had ze voor 80 gulden het stuk verguld.¹⁶⁾ Men kan zich eenigzins een denkbeeld maken van de pracht dezer stoelen, als men berekent, dat dit zestiental stoelen te samen op meer dan f2500.— was te staan gekomen.

Behalve het fluweelen of satijnen bekleedsel dezer stoelen waren er van dezelfde stoffen stukken meerendeels van 11 ellen aangeschaft, om die onversneden aan den Grooten Heer aan te bieden. Van verschillende kleuren kreeg hij ongeveer drie honderd ellen, gedeeltelijk effen, gedeeltelijk „ghebeelt”, gedeeltelijk in één kleur, gedeeltelijk in twee

¹⁴⁾ Rekening van ELIAS VAN GHEEL.

¹⁵⁾ Rekening van PIETER PIETERSZ. CAN. Het roode fluweel bestond in 2 kwaliteiten van 38 en van 31 schellingen, het blauw fluweel kostte 27 schellingen de el. Behalve het reeds genoemde „twee haer” fluweel, bestond er ook „een haer” fluweel, een goedkoope soort.

¹⁶⁾ Elders teekende ik aan, dat een vergulder in 't begin der XVIIe eeuw „goutsmeerder” werd genoemd.

kleuren (b. v. oranje en columbin, oranje en zwart), op dubbel satijnen grond bewerkt ¹⁷⁾. De prijzen daarvan verschilden van 37 tot 22 schellingen de el. Bij het „ghebeelde” fluweel vinden we uitdrukkelijk vermeld, dat het hier te lande „gemaect” was. Een bijna even rijke sorteerling van stukken „jennis, beloyns of milaans” satijn verzelde de zending. Het satijn of zijdelaken was wederom effen of gebloemd, met goud en zilverdraad doorweven of niet. De prijzen verschilden tusschen 14 en 22 schellingen, het gebloemde was het goedkoopst. Of deze zijdelakens hier te lande evenzeer waren vervaardigd leeren ons de rekeningen niet. De bijvoegingen Jennis (voor Genueesch (?)), Beloyns (voor Boulogneesch) of Milaans moge het tegendeel doen veronderstellen, men neme in aanmerking, dat de imitatiën daarvan hier te lande gemaakt, allicht onder dezelfde namen werden in den handel gebracht.

Reeds meer dan dertig jaren immers was de zijde-industrie hier inheemsch. Zijdelakenkoopers mocht men hier vroeger hebben aangetroffen, zijdereeders met hun gevolg van zijdelakenwerkers of satijnwevers, en zijdewerkers heb ik hier zelden vermeld gevonden vóór den tijd, dat de vlaamsche of waalsche vluchtelingen zich binnen Amstels gastvrije vesten hadden nedergezet. De pas ontruimde en nog niet geslechte kloosters boden gereede plaats aan om hen te huisvesten. Hoe groot hun aantal ook geweest zij, het schijnt, dat burgemeesteren en regeerders er bezwaren in zagen, om hunne industrie aan de belemmerende bepalingen van gilde-reglementen te binden. WAGENAAR noemt de zijdereeders en zijdewevers onder de vrije bedrijven op ¹⁸⁾ en meldt ons, dat eerst in 1663 een zekere wettelijke dwang dezer nijverheid werd aangedaan door keuren en door de instelling van een College van Commissarissen der zijde-manufacturen. Dit College is wel te onderscheiden van dat der Hoofdmannen van de Zijde Hal, waarin alleen de handelaars in zijde ¹⁹⁾ en satijn, benevens de zijdeverwers, welke bereids in 1626 tot een gilde waren vereenigd ²⁰⁾, waren vertegenwoordigd. Het College van Hoofdmannen der Zijde Hal was

¹⁷⁾ Dit fluweel, benevens het hierna opgenoemde satijn, werd door PIETER PIETERSZ CAN geleverd. Deze CAN schijnt koopman en geen fabrikant te zijn geweest, evenals TIELEMAN VAN BERINGEN die evenzeer een deel dier goederen leverde.

¹⁸⁾ WAGENAAR II, bl. 487.

¹⁹⁾ De ruwe zijde werd hier aanvankelijk indirect uit het zuiden of uit de havens van de Levant, later direct ook door de schepen der Oost-Indische Compagnie aangevoerd. Reeds in 1610 schijnt men hier te lande pogingen te hebben gedaan om zelf zijde te winnen. Den 3 Maart 1610 gaven althans de Staten van Holland een octrooi voor den tijd van twintig jaren aan zekeren JEAN DE LA BAT, een Fransch koopman, om hier te brengen „de „weetenschap van zydeneeringe, planten ende opqueecken van witte moerbeyboomen, zaet van zydewormen ende „zydewormen voeden.” Het jaar te voren hadden zij eenen anderen Franschen koopman, JEAN BONNAL genaamd, geboortig uit Languedoc, een dergelijk verzoek geweigerd, op grond, dat men de mogelijkheid van die cultuur niet inzag. Thans waren de Staten van 't tegendeel overtuigd. DE LA BAT's plan was om 100,000 witte moerbeziën-boompjes te planten, zydewormen in te voeren en bekwame werklieden mede te brengen om de zijde te winnen. Hij zou een ieder wien 't lustte in 't vak onderwijzen, maar verlangde, dat iedere nieuwe fokker bij hem de boompjes zou aankopen. (Vgl. Register der Holl. octrooien ten archieve v. Amst.)

Of deze onderneming geslaagd is heb ik niet kunnen vinden.

²⁰⁾ WAGENAAR II bl. 442.

in 1656 opgericht en was, blijkens de jaarlijksche uitkeering waarvan WAGENAAR spreekt deel III, bl. 509, min of meer ondergeschikt aan het groot-kramersgilde, waarin handelaars in ruwe en bewerkte zijde uit den aard der zaak thuis behoorden.

Naar de reden waarom de zijde-industrie niet door gildebrieven werd belemmerd behoeft men, naar 't mij voorkomt, niet te zoeken. Het gilde, dat tot op zekere hoogte het denkbeeld van gelijkheid huldigde, liet niet toe, dat een meester een ander verre boven het hoofd wies. Vandaar, dat het maximum van het aantal knechts werd vastgesteld, en dat het verboden was, om werktuigen, van de gewone afwijkende, waardoor menschenhanden werden uitgespaard, te bezigen. Hij, die zich aan deze bepalingen vergreep, zou tot zijne schade ervaren, dat er een sterke arm was, die de wet zou weten te handhaven. Het is duidelijk, dat waar zulke bepalingen golden, geen fabrieken van eenige beteekenis konden ontstaan²¹⁾.

Niet alzoö met de zijde-industrie. Al is het ons tot dusverre niet mogen gelukken de namen van de oudste fabrickanten terug te vinden, zeker is het, dat er tusschen 1580 en 1590 reeds een groot aantal werklieden in dit vak hier ter stede werden gevonden. En dit getal schijnt langzamerhand te zijn toegenomen. WAGENAAR getuigt althans, dat de zijde-industrie in 't midden der zeventiende eeuw sterk bloeide, maar van toen af verminderde. Wellicht moeten we in de keuren, door Regeerders der stad omstreeks dienzelfden tijd uitgevaardigd, een poging erkennen, om de kwijnende industrie kunstmatig in 't leven te houden.

Dat het aanvankelijk verjaagde Vlamingen of Walen waren, die hunne nijverheid hier overbrachten, heb ik zoo straks reeds gezegd. Andere vreemdelingen kwamen echter evenzeer in Holland gewetensvrijheid zoeken. Onder hen bevonden zich ook zijde-fabrickanten. Zoo zien we in September 1605 Burgemeesteren vergunning geven aan STEVEN CORDOSA en DIEGO DE VYLER, gebroeders, Portugeesche kooplieden, ongetwijfeld van de Joodsche natie, tot het oprichten van twee molens om zijde te bereiden²²⁾.

²¹⁾ Welke bekrompen geest in de gilden voorzat, blijkt wellicht het best uit het feit, dat de gezamenlijke meesters van de passement- en lintwerkers-gilden met klein voetgetouw werkende, in de Vereenigde Nederlanden den 14 Maart 1639 van de Staten Generaal een octrooi verkregen tegen het gebruik van „zekere gepractiseerde instrumenten van lintmolens.” Dit octrooi werd door de Staten van Holland bevestigd 31 Mei 1642, en de overtreders bedreigd met een boete van 150 gulden. (Vgl. register der Holl. octrooien ten archieve van Amsterdam.)

Een vindingrijk Amsterdamsch passementwerker, ADOLF HUYS, „belast met een huys vol volcks en een oude „blinde moeder, met groote moeyte gepractiseerd hebbende sekere meulen daar op acht koordekens teffens gemaect „conde worden,” werd 'op een morgen verrast door een bezoek van den schout met zijn dienaars en de overliesen van 't gild, die zonder veel plichtplegingen de molen, welke 700 gulden waard was, aan stukken sloegen. De verongelijkte handwerksman stelde bij den Hove van Holland eene actie tot schadevergoeding tegen de overliesen van 't gild in, welke den 17 Juni 1659 werd toegewezen. (Vgl. W. v. ALPHEN Papegaay (1720) II, bl. 497.)

²²⁾ De vergunning hield verder in, dat zij tot hunne fabriek zouden mogen inrichten een huis en erve op 't Boerenverdriet (thans nabij de zoogenaamde donkere sluis, tusschen Singel en Spui), alwaar een der gebroeders gedurende vijf jaren zou mogen wonen, onder bepaling evenwel, dat zij aan ieder de noodige inlichtingen over hunne manier van zijde-bereiden zouden geven.

De acte is in extenso te vinden in 't 2^e Groot-Memoriaal, bl. 217.

Tegelijkertijd met de zijde werkers hadden zich hier fluweel-fabriekanten gevestigd en komen tal van vullwerkers in de registers der huwelijks-inteekeningen voor. Het schijnt, dat zij grootendeels, evenals de trijpwerkers, waarover ik later uitvoeriger hoop te handelen, uit Waalschland en wel voornamelijk uit Doornik afkomstig waren. Doornik was van ouds her door zijn trijp-fabrieken beroemd. Het werd er effen gemaakt, gestreept, met figuren en bloemen versierd, dat gelijk we zoo even zagen in de zeventiende eeuw „ghebeelt” (d. i. met afbeeldingen voorzien) werd genoemd. Ofschoon van fijner en kostbaarder maaksel was de fabriekage van fluweel van die van het trijp weinig onderscheiden. De vervaardigers van „ghebeelde” fluweelen droegen nu eens den naam van „gebloemd fluweelwerkers,” dan weder die van „caffawerkers” of „caffatiers.” SCHREVELIUS in zijne beschrijving van Haarlem (1648) bl. 395 bericht ons immers, dat het caffawerkers waren „die uyt zijde en fluweel stucken maecken van alderhande blomwerck.” Tusschen 1580 en 1590 oefenden vele personen, behalve uit Doornik ook uit Waterloo, Antwerpen en Nivelles afkomstig hun bedrijf binnen deze stad uit. Utrecht schijnt echter de hoofdzetel der industrie te zijn geworden. Daar werd de vervaardiging der gebloemde fluweelen en trypen, gelijk bekend is, tot de grootst mogelijke volkomenheid gebracht.

Behalve zijden en fluweelen zonden de Staten den Grooten Heer een aantal stukken „dundoeck, Camerijcx doek ende fijn Hollants lijnwaet.” De stukken dundoek hadden een lengte van ongeveer 23 ellen, het Kamerijksch doek bijna een el minder. Zulk een stuk dundoek moest men in dien tijd betalen met 140 gulden, maar dan zal't ook van de fijnste kwaliteit zijn geweest, want er waren ook stukken van dezelfde lengte voor 95 gulden te krijgen. Het Kamerijksch doek kostte per stuk 118 à 128 gulden. Niet minder duur was het fijne witte lijnwaad, waarvoor Holland beroemd was, en dat in tal van steden een bloeiende tak van nijverheid in het leven had geroepen. LAMBERT VERHAER was zeker wel aan't beste adres, toen hij den winkel van MICHEL CORNELISZ. DE LANGHE, een aanzienlijk linnen-koopman en burgemeester PAUW'S aangehuwden neef²³⁾, binnen stapte. Daar kocht hij honderd ellen linnen van 6½ gulden de el. Wellicht wist de slimme koopman, hoor ik u aanmerken, dat dit linnen voor den Grooten Heer was bestemd en uit 's lands kas werd betaald, waarin gij reden zoudt hebben gevonden om in de prijzen iets te overvragen. Laat ik u dan de rekening van een zijner concurrenten, GERRIT KNIJFF, voorleggen. Hieruit zal u blijken, dat het linnen ook door hem tegen denzelfden prijs berekend werd.

Van de fijnheid van het Hollandsche linnen worden verhalen gedaan, die aan het ongelooflijke grenzen. Sla slechts de beschrijvingen der Hollandsche steden op, die het licht zagen in den tijd, dat de weverijen nog in bloei waren, en gij zult er u van kunnen overtuigen.

In zijne „beschrijvinge ende lof der stad Haerlem” (bl. 342) geeft SAMUEL AMPSING daarvan merkwaardige voorbeelden op. Hij verhaalt, met een beroep op JACOBUS VIVERIUS,

²³⁾ REINIER PAUW was met CORNELIA MICHELDR. DE LANGHE gehuwd, welke in 1616 overleed.

dat een „webbe van 75 ellen Hollandsche mate” slechts 3 pond zwaar was, en dat in 1598 een stuk linnen te Haerlem werd verkocht „om in Vrankrijk te verschenken” voor 14 gulden de Vlaemsche elle. Maar nog sterker is hetgeen hij bij eigen ervaring wist. Aan het verhaal is niet te twijfelen, omdat hij man en paard noemt. Door twee burgers van Haerlem werd in 1606 een ruil gedaan; de een gaf 50 ellen linnen, de ander 45 oks-hoofden van den besten „wijn court.” Het weefloon van dit stuk had 200 gulden bedragen. Het garen, waarvan het was geweven, was zoo fijn, dat een lood daarvan meer dan een en een kwart el linnen uitleverde.

Dat zulk eigengemaakt lijnwaad duur moest betaald worden, laat zich hooren; maar dat er bij zulke prijzen ook naar verhouding veel aan te verdienen viel, dit blijkt uit de welvaart welke de gildebroeders van 't weversgilde genoten, evenzeer als uit den invloed welke de wevers zich in den loop der XVe en XVIe eeuw en in de Vlaemsche en Hollandsche steden op den gang van zaken trachtten te verwerven; want in de handelssteden gaf ook toen het geld aan den burger de macht in handen. Van ouds werden immers in belangrijke aangelegenheden der steden niet alleen de „wijsdom” maar ook de „rijkdom” bijeengeroepen; en 't zal wel het laatste element geweest zijn, dat in den Amsterdamschen vroedschap die twee derde deelen vormden, die door den scherp tong van den spottenden satyricus, ontevreden over de wijze waarop de meeste raadsleden de publieke zaak behartigden, met de epitheta „mallen” en „niet-met-allen” werden vereerd.

De duurte van het linnen verklaart ons nog bovendien de aanwezigheid van het spinnewiel aan den oud-Hollandschen haard. Geen voorwerp pleit beter voor de nijverheid en het verstandig overleg van de Hollandsche huisvrouw dan dit. Waar hare eigene vingers en die van dochters en dienstboden het vlas spinnen voor het onmisbare en in kwistigen overvloed voorradige linnen, daar werd door eigen arbeid een kapitaal overgespaard, dat echtgenoot of zoon in zijn zaken zou te stade komen, daar werd door de vrouw het gulden voorbeeld gegeven van werkzaamheid en spaarzaamheid, twee eigenschappen, die de kracht van 't oude ras van Hollands zonen hebben uitgemaakt.

Al deze manufacturen waren in één kist gepakt.

Vier kisten bevatteden acht honderd negen en zeventig stuks porselein.

Het is zeer waarschijnlijk, dat wij hier niet aan porselein maar aan Delftsch- en ander inlandsch aardewerk hebben te denken. Onze voorouders spraken niet zelden van porselein als zij hun eigen aardewerk bedoelden, dat ter imitatie van het Oostersche porselein werd vervaardigd. Van inlandsche porselein-fabrieken, vóór den tijd van de bekende Amsterdamsche-, later Loosdrechtsche-, heeft niemand gehoord. Toch gaven de Staten-Generaal den 4 April 1614 aan CLAES JANSZ. WYTMANS octrooi tot het maken van „allerley porceleynen by hem geinventeerd, die de schilderie ende aerde tamelick „gelyckformich (zouden) syn de porceleynen comende uyt wyde vreemde landen”²⁴⁾. Onze

²⁴⁾ Mededeeling van den Heer ELSEVIER in „de Navorscher”, 1853 bl. 125. Als zoodanig beschouwde ik

industrieel noemde zijn fabrikaat porselein, omdat het 't Oostersche nabootste. Dat dergelijke naamsverwarring niet ongewoon was, had ook de commissie ontdekt voor den catalogus van de retrospective tentoonstelling van kunst-industrie bij de Belgische tentoonstelling van 1880. „Jadis”, zegt zij, „la faïence était souvent comprise sous la dénomination générique de porcelaine: les anciens documents confondent souvent ces deux produits, de sorte qu'il est difficile aujourd'hui de distinguer ce qui se rapporte à l'une, ou à l'autre de ces deux branches, si différentes cependant de la céramique”²⁵⁾. Nog een anderen grond voor dit beweren meen ik te vinden in de overweging, dat het weinig reden zou hebben gehad om den Sultan geschenken aan te bieden, die van een andere zijde in zijn rijk in menigte konden worden en voorzeker ook werden ingevoerd. Eindelijk pleit voor dit gevoelen nog het feit, dat verscheidene voorwerpen een speciaal Hollandsch althans westersch karakter droegen en dat de prijzen van andere te gering waren, om, de noodwendige transportkosten in aanmerking genomen, „uyt wyde vreemde landen” te zijn aangevoerd.

Mogen wij het er alzoo voor houden, dat hier de inventaris van een kist aardewerk voor ons ligt, dan leveren de rekeningen van de geleverde goederen geen onaardige bijdrage voor de kennis der prijzen van het inlandsch fabrikaat in de eerste jaren der XVIIe eeuw. Het waren winkelprijzen. De namen der leveranciers heb ik althans onder de Amsterdamsche plateelbakkers niet aangeteekend.

JAN VAN WELY, de wegens zijn noodlottigen dood bekende Amsterdamsche koopman en juwelier²⁶⁾, leverde zeventig koppen tegen 56 stuivers het stuk. Dit waren gewis bijzonder fraaie exemplaren; fijne „drynck-koppen” waren immers nog voor 36 stuivers en voor een daalder, „overdekte coppen” daarentegen, voor 3 gulden te koop. De grover soorten waren goedkoop. Kopjes met „omliggende cantges” kostten 16 stuivers, terwijl men voor eenvoudige „drynck-copjens” 3 tot 9 stuivers moest betalen. Een paar papegayscopjes en schoteltjes moesten 14 stuivers gelden. De „schaeltgens” — wij zouden zeggen schoteltjes — die er bij behoorden, waren van dezelfde prijs. Ook werden er een aantal

ook de „nieuwe Porceleyn-backerye te Gouda”, door een aantal „compagnons” opgericht, wier boekhouder was JACOB JANSZ ALOUT, die ik in een acte van 1662 ontmoette. (Afschrijving van Decreten, deel XI fo 219.)

²⁵⁾ Vgl. den aangehaalden Catalogus sub classe E p. 55.

²⁶⁾ Hij werd in 1616 te 's Gravenhage door een paar Fransche boeven van zijn juweelen beroofd en vermoord. HENDRIK DE KEYZER had weinige jaren te voren een huis met sierlijken voorgevel voor hem gebouwd op den Fluweelen burgwal. Dien gevel vindt men afgebeeld in de Architectura Moderna, plaat 33.

JAN of HANS VAN WELY wordt gewoonlijk juwelier genoemd. Den handel in juweelen moge hij bij voorkeur hebben gedreven, edelgesteenten waren niet alleen bij dezen zoon van Vlaanderen te koop, evenmin als bij de juweliers van zijnen en van lateren tijd. Over 't algemeen waren juweliers handelaars in schilderijen, in kunstvoorwerpen, in oudheden, in rareiteiten, die men tegenwoordig chinoiserien pleegt te noemen. SALOMON DE BRAY noemt VAN WELY daarom met meer juistheid koopman en juwelier. Hier zagen we hem kunstige coppen verkoopen, later bemerkten we, dat hij geraadpleegd werd als er een Chineesch verlakten koffer wordt aangekocht. MICHEL LE BLON, de bekende goudsmid, juwelier, graveur en kunstkoopman, om van vele anderen te zwijgen, als een later voorbeeld aangehaald worden.

groote schotels tegen 10 gl. het stuk aangekocht, benevens groote „commen” tegen $3\frac{1}{2}$ gulden, en nog een aantal kleinere schotels „schaelen”, wit en blauw, „commetgens,” verschillend in afmeting en prijs. Verder „halve fruytschaelen” en „halve clapmutsen” tegen $9\frac{1}{2}$ stuiver, fijne boterschalen tegen 54, grove tegen 24 stuivers het stuk, zoutvaten tegen 10 stuivers. Eindelijk voegde men er bij een „lampet-schotel met een commetgen daerin”, waarvoor 16 gulden werd in rekening gebracht, en acht paradijsvogels, die waarschijnlijk wegens hunne kunstige bewerking 31 gulden het stuk kostten. De leveranciers van deze waren heetten CORNELIS FELDT, HENDRIK JACOB SZ en BAREND JANSZ.

Als men in de schatkamers van het keizerlijk paleis te Constantinopel deze kist ongeschonden terugvond, zou hij eenige malen zijn gewicht in goud bij verkoop kunnen opbrengen, want het zou zeker een van de merkwaardigste verzamelingen van aardewerk zijn, die men kent.

Het schijnt, dat het den gullen Hollander niet van 't hart kon, om iemand te tracteeren op ledige schotels. Twee ossen werden gekocht, en ze zullen zeker wel van de beste soort zijn geweest, ofschoon slechts de prijs — in onze oogen een spotprijs — van $64\frac{1}{2}$ gulden voor 't stuk werd gegeven. Ze werden geslacht, gezouten, in vier tonnen ingepakt, en, alsof men bang was dat de Mohamedaansche grooten ze rauw zouden verslinden, voegde men er twee Neurenburger braadspeten van 30 gulden het stuk, vier ijzeren braadpannen en twee druplepels bij. De Hollandsche zuivel-industrie werd vertegenwoordigd door meer dan vierhonderd oude Edammer kazen van ongeveer 7 à 8 pond het stuk, welke toen voor iets meer dan een gulden te koop waren, en door $42\frac{1}{2}$ vierendeel „schoon Hollandsche boter”, waarvan de marktprijs toen, November 1612, 24 à 25 gulden bedroeg.

De mondkost, die men den Sultan zond, werd waardig besloten met een proefje van de Hollandsche genever. Het was in dien tijd nog iets nieuws. De brandewijn is een veel ouder burger op den dierbaren vaderlandschen grond. Het „genever-water” kostte een gulden het pintje. Het triakel-water, een andere sterke drank, waarvan men evenzeer een proefje gaf, werd met het dubbele betaald. LAMBERT VERHAER had de bescheidenheid niet zooveel te bestellen, dat de Groote Heer en zijn Bassa's zich een roes er aan hadden kunnen drinken als de Koran het hun niet had verboden. $1\frac{3}{4}$ Pintje van ieder dier geestrijke wateren zou allen in staat stellen even den mond er aan te zetten, maar meer ook niet. Of de Staten toch bevreesd waren, dat de verheven Porte daardoor in ongelegenheid met den Profeet zou komen en diens misnoegen op de Hollanders zou verhalen, wie zal 't beslissen; zeker is het, dat ze aan 't geschenk geen glaasjes toevoegden.

Keeren wij na de opsomming van datgene, wat des Sultans maag moest streelen terug naar datgene, wat zijn oog zou voldoen.

Evenals de potten- en plateelbakkers hun voorbeelden kozen uit de porseleinen, die uit China werden ingevoerd, trachtten ook de lakwerkers de uit dat land aangevoerde producten van de terecht beroemde Chineesche lakwerk-fabrieken na te bootsen. In de

tweede helft der zeventiende eeuw leefden hier zulke kunstenaars in dit vak, dat hunne werken nauwelijks van de echten waren te onderscheiden. Het blijkt thans uit een drietal dier rekeningen, dat zij reeds in het begin dier eeuw een voorlooper hadden gevonden in zekeren WILLEM KICK — gewis van de familie van den schilder CORNELIS KICK — die verlakte kisten „cabinetgens” en „comptoirkens” gedeeltelijk verguld en met vergulde hoeken en hengsels voorzien — dus geheel op Chineesche wijze versierd — benevens „schenckbacken” en „fruytschaelen”, alles op de „Chineze manier” vervaardigde. Zijn prijzen waren niet overmatig hoog. Een groote kist kostte 150, een juweelkistje 18, een schenkbak 4, een groote fruitschaal $4\frac{1}{4}$ gulden. Enkele kistjes geheel verguld moeten er rijk hebben uitgezien.

Bij al dit schoons voegden de staten één stuk, waaraan zij kosten noch moeite spaarden. Het was „een groote Lantern van uytgesneden hout ende vergult, daarin een coopere „croon met 20 lampen” een stuk, dat een weinig meer dan 1230 gulden had gekost. Deze prijs zal niemand verwonderen, als men weet, dat niemand minder dan de beroemde stadsarchitect HENDRICK DE KEYZER de teekening daarvoor had gemaakt en het kunststuk in al zijn onderdeelen aan 's mans fijnen smaak zal hebben moeten beantwoorden. Hij zelf had al het snijwerk „de antycksnijderij” er voor gemaakt en verdiende er slechts 470 gulden aan. HANS ROGERS, koperwerker, had er met zijn zoon HENDRIK en 3 knechts langer dan een maand aan gewerkt en toen het op het laatst niet scheen te zullen gereed komen, had hij negen dagen lang zijn winkel gesloten en heel wat kaarsen gebruikt om 's avonds en 's nachts te kunnen doorwerken. Zijn rekening beliep dan ook 350 gulden, maar daar waren de 180 pond koper en het gedraaide houtwerk, dat hij „verbesigt” had, onder begrepen. Toen alles gereed en stevig in elkaar gezet was ging het kunststuk naar DAVID COLIJNS, ²⁷⁾ die het „van onder tot boven met de trefters ofte schoorsteenen, „die van binnen in de lanteren syn en noch tien coppen op deselve lanteren heel en dal” verguldde voor de som van 170 gulden.

Vervolgens werd er Moskovisch of „Rus” glas in gezet $21\frac{1}{2}$ pond à 5 gulden het pond, en werden er door ABRAHAM VAN TONGERLO ²⁸⁾, die een glasblazerij had nabij de

²⁷⁾ Of deze DAVID COLYNS dezelfde persoon is als de schilder van dien naam? Ik antwoord: neen! Deze DAVID was een zoon van CHRISTIAEN, ook wel CHRISPYN COLYNS, schilder van Mechelen, die 18 Februari 1586 het poorterschap van Amsterdam kocht en gehuwd was met LYSBETH ENGELBRECHTS, die reeds lang overleden was toen haar achtergebleven echtgenoot zijnen minderjarigen zoon zijn moederlijk erfdeel, ten bedrage van ongeveer f 650.—, ten overstaan van weesmeesteren bewees. (Weesb. 16, bl. 29.) Dit geschiedde in Mei 1612 en bij die acte wordt als meerderjarige zoon genoemd DAVID COLYNS, die alzoo minstens in 1587, waarschijnlijk nog iets vroeger, geboren werd, een geboortjaar dat met den leeftijd van zijn naamgenoot den schilder niet strookt.

²⁸⁾ VAN TONGERLO'S kwijting luidde als volgt:

Adi 15 December 1612 Amsterdam

Ontfangen van de E. Heer Burgemeester REINIER PAUW, vierentwintich guldens voor twintich lampen met vergulde randen ende op elck ses vergulde halve manen ende noch twintich dubbelde lampen syn te samen veertich lampen à twaelf stuyvers stuck is 24 gl.

(get.) ABRAHAM VAN TONGERLO.

De bezorgers van het geschenk schijnen echter te hebben gemeend, dat gravures den Grooten Heer de personen, waarop de hoop der Republiek gevestigd was, niet genoeg naar 't leven zouden kunnen voorstellen. De Raadsheer Dr. DIERICK BAS ³¹⁾, te 's Hage woonachtig, had daarom een schilder, DIRCK VAN HAARLEM, opgedragen om 't portret van Prins MAURITS en zijn broeder „in 't groot” te maken. Den eersten November 1612 gaf deze kunstenaar hem voor de betaling daarvan de volgende kwijting af:

„Ick ondergeschreven, DIRCK VAN HAERLEM, schilder, bekenne wel ende deugdelick ontvangen te hebben uyt handen van den Eerwaardigen Heere BASS, de „somma van hondert XX Carolus gulden, procederende over leveringe van twee „pourtraiten, te weten eene van zijne Princelycke Excellencie ende zijne Genade „Graef HEYNDRICK VAN NASSAW, my bedanckende der goeder betalinge hebbe ick „dese onderteyckent op den 1^{en} November 1612.

(get.) DIRCK VAN HAERLEM.

Deze schilder moge ons tot dusver onbekend zijn gebleven, uit deze weinige regelen bemerken we aanstonds, dat hij een man van beschaving en van goede opvoeding moet zijn geweest, die voorzeker niet kwaad stond aangeschreven in de kringen der kunstminnaars, want hij maakte voor zijne werken een prijs, die MICHIEL VAN MIEREVELD nauwelijks voor zijn portretten kon krijgen ³²⁾. Ik betwijfel of hij een Amsterdamsch schilder was, omdat de heer BAS, en niet Burgemeester PAUW of LAMBERT VERHAER, de bestelling deed. De heer BAS bestelde de boeken bij een Haagschen boekhandelaar en een harnas bij een Haagschen wapensmid; het is waarschijnlijk, dat hij ook eenen Hagenaar opdroeg om deze portretten te maken.

LOUIS CHENNIER was de gelukkige boekhandelaar, die de boeken te leveren had. De meeste waren van theologischen aard: elf boeken Calvini, opera Melantonis, Biblia graeca Junii enz., maar er was ook een Atlas Mercatoris gezegd Atlas maior bij met kleuren afgezet, in rood fluweel gebonden en verguld, die 96 gulden had gekost. HERMAN ALLERTSZ ³³⁾, koster van de kerk, die de beleefdheid had aan burgemeester PAUW al de kaarten te leveren, kon in geen van de beide kisten, die hij inpakte, zoo'n schoon stuk nederleggen. Toch zou, als ik me niet bedrieg, een kenner watertanden op

³¹⁾ Hij was lid van 't College der gecommiteerde Raden van Holland, 1612, 1613, 1614. Bevoorens was hij, het laatst in 1610, burgemeester van Amsterdam geweest.

³²⁾ Vgl. HAVARD, *l'Art et les artistes Hollandais* I. p. 45 (rekening-boek van v. MIEREVELD).

³³⁾ Het schijnt mij toe, dat de kosteren te dien tijde en vroeger, niet, zooals tegenwoordig pleegt te geschieden voor hun leven, maar gewoonlijk voor een zeker aantal jaren werden aangesteld. Hieruit zou 't te verklaren zijn dat menigmaal die ambtenaren een of ander beroep er bij waarnamen. HERMAN ALLERTSZ. is tegelijk boekhandelaar geweest. Hij woonde 1599 in Ruytenburg op den Middeldam (thans Vijgendam), aan de zijde der Vischsteeg gelegen, het stamhuis van de familie van dien naam, die in latere eeuwen aan de voornaamste geslachten vermaagschapt werd. Het jaar te voren had hij nog gewoond nabij de Corsgenspoort. Hij was enkel boekhandelaar, geen boekdrukker. Hij moet de kosterij van de Nieuwe Kerk bediend hebben. Van de Oude- was destijds JAN JACOBZ. koster.

Regulierspoort, de noodige „glaze lampen”²⁹⁾ bijgeleverd. Met andere benoodigdheden en met het inpakken ging de rest van 't geld heen.

De lantaarn, wilde men hem in al zijn heerlijkheid zien, moest behoorlijk verlicht kunnen worden. Ook daarom had de zorgzame burgemeester gedacht en hij had bij LAURENS VAN DER EYCKE 180 pond „catoen- of comptoir caersen” besteld. Mochten ze niet allen gebruikt kunnen worden in deze lantaarn, het geschenk ging nog vergezeld van twee groote „hangende copere cronen oft luchters” welke bij PAULUS en STEFFANO PELGROM gekocht waren en elk 240 gulden hadden gekost.

Bij al die fraaiigheden, dienende ter versiering van des grooten Heeren paleis mochten althans eenige specimina van tapijtwerk niet ontbreken. Daarom werden in een der kisten vier tapijten „met bloemwerck ende jacht” gepakt. Het is niet onbelangrijk te weten wat er in dien tijd voor werd betaald en we schrijven daarom de posten voor zoover ze op deze kunstwerken betrekking hebben van de rekening van DIERICK KNIES³⁰⁾ over.

Een stucxken groot 12 · ă	voor 30 £ (pond)
Een stucxken groot 10½ ă groot looff off feuillage	11 £
Een tafelcleedt lancg 3½ ă breedt 2½ ă	voor 22 £
Een tafelkleed lanck 4 ă breedt 2½ ă diepe	voor 15 £

T Samen 78 £.

Het was een eigenaardig gebruik van onze voorvaderen om op wit satijn proefdrukken van kopergravuren te prenten. Dit gebruik dagteekent reeds uit deze eeuw, immers burgemeester PAUW noteerde op de lijst van zijne verschotten een som van 12 gulden voor zes „conserfeitselen op rood satijn” twee van Zijne Excellensie (Prins Maurits) en verder een van „graeff Hendrik,” (Frederik Hendrik) van den Paltzgrave van den overleden Coninck van Vranckrijck, en van dien van Engeland. Zij werden alle keurig in ronde muskaat houten lijstjes gezet. Hieruit leeren we den vorm der prenten kennen. Er zijn echter te veel protretten van deze vorsten in ronden vorm bekend, dan dat we hieruit tot den naam van den graveur zouden kunnen besluiten.

TONGERLO diende nog een tweede rekening in, waarop men aantekende:

„Te noteren waerom sooveel glazen lampen in reekening worden gebracht. D'oorsaecke is datter veel te „groot waren gemaect, die niet en pasten, eenige gebroocken ende dat ick noch een reekeninge van lampen „verwachte van JAN HEINDRICK COOP, doch heb hem de lampen wedergesonden.”

JAN HENDRICKSZ SOOP was mede glasblazer en had zijn fabriek op de Kloveniersburgwal. (Op „de Amsterdamsche glasblazerijen” denk ik in dit tijdschrift later uitvoeriger terug te komen.)

²⁹⁾ Heeft men hier wezenlijk aan glazen lampen of eenvoudig aan lampen-glazen te denken?

³⁰⁾ DIERICK KNIES was waarschijnlijk koopman geen fabrickant, wie deze tapijten had gemaakt werd niet aangeteekend. Ze kunnen zeer goed van inlandsch maaksel zijn geweest, daar te dier tijde vele „tapichiers” in Amsterdam werkten. Reeds in 't midden der zestiende eeuw had de stadsregeering de vestiging dier industrie bevorderd. Ook op de tapijtfabrieken hier ter stede kom ik later terug.

't gezicht van des kosters leverantie. Zie hier den catalogus, opgemaakt uit 's mans eigen rekening:

- 6 van de aldergrootste wereltkaarten à 7 gl.
- 2 ruyterkaarten van de wereld à 6 gl.
- 2 nieuwe grote kaarten van Duytsland à 6:10 gl.
- 4 kaarten van de werelt à 4 gl.
- 2 kaarten van Hispaniën à 3:10 gl.
- 1 groote kaart van Engeland à 2:10 gl.
- 1 kaart van Vranckrijck à 1:16 gl.
- 7 bladkaarten à 10 stuivers.
- 2 kaarten van Noordholland, fijn, à 5:10 gl.
- 2 kaarten van Noordholland, van de slechte, à 3:10 gl.
- 6 afbeeldingen van de stad Amsterdam, geheel fijn, à 3:15 gl.
- 2 idem van dezelfde, wat slechter, à 2:15 gl.
- 2 Vitorie van de Spaense vloot à 1:15 gl.
- 4 jachten van Syn Excellentie à 1:10 gl.
- 6 truwmgagens idem van Syn Excellentie à 1:10 gl.
- 6 Plancyuskaarten van de wereld à 6 gl.
- 2 groote Europa à 5:10 gl.
- 2 groote Nederlanden à 6 gl.
- 2 leeuw-kaarten van Nederland à 3:10 gl.

Het is jammer, dat HERMAN niet nauwkeurig op zijn rekening heeft aangeteekend, wie de makers van deze kaarten waren. In dit geval was zijne opgaaf nog wetenswaardiger geweest dan thans. Bij dit geschenk werden voorts twee globen „een celeste ende een „terrestre” gevoegd, die Burgemeester PAUW te zamen voor 40 gulden gekocht had bij WILLEM JANSZ.³²⁾ terwijl JOOST DE VEER „erlogycmaker” een prachtig verguld „hore-„sonthael compas” benevens een koperen „instrument tot lantmeten” vervaardigd had.

Boeken, kaarten en meetwerktuigen mochten den Sultan een denkbeeld geven van de wijze, waarop de geleerden onder de Hollanders hun tijd aan de wetenschap wisten ten offer te brengen een ander geschenk zou hem toonen, dat een volk in den oorlog opgegroeid in weerwil van de vredejaren van het pasgesloten bestand de kunst van wapensmeden nog niet had zien te niet gaan. De Groote Heer, in wiens staten wapenrustingen van uitnemende schoonheid werden gemaakt, mocht als een bevoegd beoordeelaar van de voortreffelijkheid der werken van de hollandsche ijzersmeden gelden. Behalve een dertiental malienkolders, welke voor 14 gulden of iets meer te verkrijgen waren, werd er één verguld gegraveerd, benevens één geëmailleerd harnas³³⁾ gekocht, om te paard en te voet te

³²⁾ WILLEM JANSZ. is niemand anders dan de bekende drukker en aardrijkskundige WILLEM JANSZ. BLAEU geb. 1571, overl. 1638. In het museum van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap berust een stel dier thans uiterst zeldzame globes. Mijn bron meldt helaas niet of de bovengenoemde globes van de groote of van de kleine soort waren.

³³⁾ Van geëmailleerde harnassen hebben kenners van oude wapenen nooit gehoord. Men zal hier toch niet aan een gewoon zwart gelakt harnas moeten denken, de inkoopsprijs zou dan wel duur zijn geweest. Is het misschien een geciseleerd harnas geweest waarvan men de figuren te beter liet uitkomen door den grond met een soort van email (koud email) te vullen

gebruiken, waarmede onze ijzerwerkers ongetwijfeld eer hebben ingelegd. Het laatste was met rood fluweel gevoerd en met goud passementwerk bezet. Het vergulde harnas werd door CHARLES D'ARTENE te 's Gravenhage voor 400 gulden geleverd terwijl LAMBERT VERHAER het geëmailleerde kocht by Sinjeur GERRIT REMST³⁶⁾ voor 200 gulden. Het scheen toen eenige herstelling te behoeven en werd daarom naar Utrecht gezonden, waar 't door ROGIER CAMERBEECQ werd afgehaald en onder handen genomen. Hij „versag” het van alles, „maeckte” het „op” met vergulde nagels besteedde 10 $\frac{3}{4}$ ellen rood fluweel om het van binnen te bekleeden en 47 ellen goud passement om het te versieren, zoodat het er weder zoo goed als nieuw uitzag en tegelijk maakte hij nog een helm en kniebedekking („qnisnoten, qniecoppen ende qni-cleet”) en alle andere stukken er bij. Zijne rekening is niet gespecificeerd en is ons dus van geen nut voor de prijzen. Het verdient vermelding, dat dit harnas naar Utrecht gezonden werd om hersteld te worden. Te Amsterdam zullen toch wel genoeg kundige wapensmeden gewoond hebben. Dit geeft dunkt mij aanleiding tot de veronderstelling, dat ROGIER CAMERBEECQ de smid was, die het harnas had gemaakt.

Wat de Staten verder aan de Porte vereerden, noemden zij „gentillessen ende „fraeijgheden.” In dien tijd gaf men den naam „gentillessen” ook aan al die kleine voorwerpen van suiker, die een feestelijken disch versieren, totdat een deel der gasten ze met een geoorloofde onbescheidenheid in plaats van in de magen, in de zakken doet verdwijnen.

Als de Staten echter „gentillessen” gaven, mochten ze minstens van goud of zilver, van yvoor of paarlmoeder zijn. Zoo waren er gouden en zilveren gedenk-penningen, snuisterijen, als modellen van spinnewielen en wenteltrappen in ivoor, een commandeursstaf met gouden knop, wandelstokken, een kunstig gesneden cachet, zes paar handschoenen met „voeghels en fruytagien” in gouddraad en paarltjes geborduurd, „3 brillen om verre te sien” die 3 gulden het stuk kostten. Of het verrekijkers waren? Ik geloof het, maar zou er mijn hoofd niet onder durven verwedden. Voorts „blocken” waarin „een hondeken” of „vogeltiens” waren „gebosseerd” deze werden voor 't meerendeel geleverd door JACOB L' FEBURE³⁷⁾, die ook de fraaie handschoenen gemaakt had — vier paarlmoeder-schelpen op ivooren voet met zilveren vergulde roosjes versierd — dit ivoorwerk was evenals het overige door LAMBERT VAN PRUYSEN vervaardigd — twee dergelijke schelpen op zilveren en twee op zilveren vergulden voet. De goudsmid HARMANES MARTENSZ had de laatste bewerkt en bracht voor het arbeidsloon van de beide „foetjens”, die ongeveer 20 lood zilvers mochten gewogen hebben, 36 gulden in rekening, terwijl voor de vier rozen ter versiering op de schelp zelve aangebracht, hoogstens 4 lood wegende, aan „fatsoen”, gelijk men het

³⁶⁾ Moet men hier wellicht GERRIT REINST lezen? In de door mij gebezigde copie was 't schrift onduidelijk. GERARD REYNST was er voor te vinden om soms een of ander kunststuk over te doen. Zoo kocht de stad in 1638 van hem een marmeren Cleopatra voor vier duizend gulden. (Thesauriersrekening bl. 110 vo.) Waartoe?

³⁷⁾ JACOB LE FEBRE was te Antwerpen geboren in 1586. Hij woonde reeds 15 jaren in de Warmoesstraat toen hij op 7 Februari 1609 ondertrouwde met ANNEKE DE WOLFF, FREDERIKSDOCHTER.

arbeidsloon toen noemde en thans nog noemt, 8 gulden werd betaald. Om dit alles te vergulden gebruikte hij wel 30 gulden aan goud, zoodat ieder dier stukken ongeveer op 63 gulden te staan kwam, als men de prijs van de horens, die elk 6 à 8 gulden hadden gekost, er bij rekende. Het andere paar, op eenvoudigen zilveren voet, werd gemaakt door CORNELIS WALRAVENS, insgelijks een broeder van St. Eloijen-gilde. Toen hij ze den 17 November 1612 kant en klaar op de weegschaal zette, vóór hij zijn berekening van gebezigd zilver en werkloon in zijn grootboek opschreef, had hij al zijn aandacht noodig om zich in die berekening niet te vergissen. In weerwil van de vermaning van het bekende spreekwoord willen we eens een oog in dit boek slaan en overnemen, wat daar te lezen staat:

17 November

Twee kockilien weghen:	30	ons	17	e(ngels)	o	as
De bloete hoerens hebben gew:	10	„	11	„	16	„
Rest my noch in silver:	20	„	5	„	16	„

is in gelt á 9 schellin. de ons: 9 pont 2 sch. $5\frac{1}{2}$ gr. het fatsoen op naest van stuck 5 pont is 10 pont.
 noch gedaen 3 goude blomekens woghen 18 stuivers beloopt in alles 19 pont 5 schell., $5\frac{1}{2}$ gr.

Wij zien hieruit, wat de schoone nautilus-bekers oorspronkelijk gekost hebben. De kleinere op vergulde voetjes al evenveel als een grooter soort op eenvoudigen zilveren voet.

Een eigenaardig geschenk hebben we ten slotte te vermelden.

VERHAER had bij JAN HARVINER of HEUVENER ³⁶⁾ twee honderd tulpen gekocht welke op zijn aanwijzing door PAUW betaald werden met 57 gulden. Ongetwijfeld hebben die bollen moeten dienen, om den Sultan te doen zien, hoe een bloemensoort, door zijne onderdanen in eere gehouden, door zorgvuldige kweeking in de hoven van kundige westersche bloemisten in verscheidenheid en in hoedanigheid was vooruitgegaan.

De geschenken door de Staten aan hun nieuwen vriend vereerd hebben voorzeker in menig opzicht de aandacht van den Grooten Heer getrokken. Of ze in staat zouden zijn geweest om des Sultans gunst voor de schenkers te winnen, indien er geen redenen van politieken aard hadden bestaan, die op Hoogstdezelfs gevoelen invloed uitoefenden, laat ik hier liefst in 't midden.

Eenmaal in kennis gesteld met de rekeningen van bijkans al de voorwerpen, waaruit het geschenk bestond, achtte ik het niet van belang ontbloom daarvan het een en ander in ruimer kring bekend te maken, overwegende dat het bij ons niet overvloeit van dergelijke gegevens voor de geschiedenis onzer nijverheid.

In een tijd als de onze waarin men met ijver de archieven doorzoekt om bijdragen te vinden voor de geschiedenis van de vaderlandsche kunst en voor de kunstenaars, waar

³⁶⁾ Hebben we hier een schrijffout van den afschrijver voor ons? Moet men hier wellicht hovenier lezen?

Holland roem op draagt, verzuime men niet aanteekening te houden van alles, wat dienen kan om eens — zij 't ook later dan iedere andere natie — uit bouwsteen van velerlei aard het gebouw optetrekken, dat in den gevel prijken moet met een in gulden letteren gegrift opschrift:

Geschiedenis der Nederlandsche nijverheid.

Daar zijn tallooze menschen-geslachten heengegaan, die zich hebben verdienstelijk gemaakt jegens het vaderland door den arbeid hunner handen. Dat zij in de eerste plaats werkten om in eigen onderhoud te voorzien, dit hebben zij met alle kunstenaars gemeen. Dat zij er schatten uit hebben gejaagd, die wederom der kunst en nijverheid ten goede zijn gekomen heeft de geschiedenis bewezen. Door de kunst is de Republiek niet groot geworden. Handel en nijverheid waren de factoren eener grootheid, waarvoor de bloei der kunsten ons het beste bewijs is.

Wordt de kunst gehuldigd, dan vlechte men een lauwer mede voor hare voedsters handel en nijverheid.